

FARKAS OLGA

Unió keretek között értelmezhető állampolgári magatartásformák kialakulásának ösztönzése az Új Magyarországi Fejlesztési Terv tükrében¹

TANÍTÓ- ÉS ÖVÖKÉPZŐ INTÉZET

állampolgári részvétel és aktivitás, kompetenciaelvárás, interdiszciplináris műhely

A pedagógusképzésben újonnan megjelent kompetenciaelvárás a hallgatók aktív állampolgárrá nevelésének elősegítése. Az előadás bemutatja, hogy a pedagógusképző kar az új feladatának teljesítését új műhely létrehozásával segíti. Az interdiszciplináris műhely különböző tudományágak képviselőiből álló kutatóközösség, és az uniós keretek között értelmezhető állampolgári nevelés szolgálatára vállalkozott. Az előadó felvázolja a téma időszerűségét, a nemzetközi és hazai tendenciákat, új perspektívákat. A demokratizálódási komplex folyamat feladatai közül kiemeli azokat a kar sajátosságokat, amelyek a pedagógusjelöltek állampolgári kompetenciáinak fejlesztésén túl az ÚMFT Társadalmi Megújulás Operatív Program sikeres megvalósításához is hozzájárulnak.

A téma időszerűsége

Az uniós keretek között értelmezhető aktív állampolgári magatartásformák kialakulása lényeges feltétele annak, hogy az emberiség nagy vívmánya, a plurális demokrácia fenntartható legyen. Az Európai Unió a csatlakozás előkészítésének időszakában minőségi feltételként szabta meg a *működő demokráciát*. Az Unió alapvető értékei az emberi jogok, a demokrácia és a jogállamiság. A Miniszteri Tanács Demokratikus Állampolgárságra Nevelésről szóló (2002) 12. számú ajánlása felkéri a kormányokat, hogy a demokratikus állampolgárságra nevelést az *oktatási elvek és reformok elsődleges célterületévé tegyék*.

A fejlett országok nemzeti oktatási rendszerei ösztönzik az állampolgári magatartásformák kialakulását. Nagytekinélyű *nemzetközi kormánysszervezetek* is támogatják az ez irányú tevékenységeket, például az Európai Unió, az Európa Tanács, az UNESCO, a NATO és a Világbank. A Miniszteri Tanács törekvését nemzetközi és nemzeti *oktatási hálózatok segítik*, például az 1996. évtől működő POLITEIA – a holland-német kezdeményezésű, európai társadalomismeret oktatási hálózat, amely jelenleg 1500 taggal és tagszervezettel rendelkezik. A hálózat nyitott mindazok számára, akik európai léptékű társadalomismereti oktatási programot kívánnak nyújtani diákjaiknak.

Hazai vonatkozású hálózat a Mobilitás Országos Ifjúsági Szolgálat, amely 1995-től ösztönzi a szakmai kapcsolatok építését. Irányítja, koordinálja és szervezi a fiatalok állampolgári nevelését előmozdító, iskola-rendszeren kívüli programokat. Munkáját a Regionális Ifjúsági Szolgáltató Irodák támogatják. A témában szegedi vonatkozású együttműködésként említem a pedagógusképző kar és a Dél-alföldi Regionális Ifjúsági Szolgáltató Iroda kooperációját az Ifjúságsegítő FSZ képzés „nem formális nevelés” tantárgy tanításakor.

Előzmények - példák

Az aktív állampolgári nevelés megvalósítását számos lezárt és futó projekt segíti, amelyet ez Európai Unió támogat. Az Európa Tanács Education for Democratic Citizenship – Demokratikus Állampolgárságra Nevelés Projektjének első, 1997–2000 között zajló szakaszában paradigmaváltás zajlott le. Lefektették a demokratikus állampolgárrá neveléssel kapcsolatos alapfogalmakat, és megnevezték az ezekhez kapcsolódó alapkészségeket (Francois Audigier, 2000; Karen O'Shea, 2003). A projekt második, 2001–2004 közötti szakaszának kiemelt célja volt az eredmények széles körű terjesztése. Ennek jegyében Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága a 2005-ös évet „Az állampolgárságra nevelés európai évének” nyilvánította.

¹ Az SZTE JGYPK Tudományos és Művészeti Műhelyei 2007 – Új utakon a pedagógusképző kar konferencián, 2007. április 10-én elhangzott előadás szerkesztett változata.

Az Education for Democratic Citizenship eseménysorhoz kapcsolódva a Budapesti Európai Ifjúsági Központ és a Mobilitás Képzési és Kutatási Igazgatóság 2004. évben emberi jogi képzéssorozatot szervezett. Az újszerű kezdeményezésről elsőként a kar gondozásában lévő *Módszertani Közlemények* szakmai lap tájékoztatta a pedagógustársadalmat. A képzésben való részvétel lehetőségével – a hazai felsőoktatásból szintén elsőként – kari oktatók éltek, és hamarosan meghonosították a pedagógusképző karon az európai képzési kultúrát az *Életminőség és emberi jogok*, majd a *Demokráciára nevelés gyakorlata* című tantárgyak keretei között (Farkas, 2005a; 2006).

Közösségi kutatási eredményeket bemutató rendezvények közül friss az Egyetem – Közösség – Aktív állampolgárság című konferencia, amely Debrecenben, 2006. szeptember 25–26 között került megrendezésre „Közösségi tanulás: párbeszéd az egyetemek és a közösség között” (CIVICUS) címmel. Középiszkolások körében aktuálisan futó projekt példájaként az „Európai Parlamenti Modell” nemzetközi projektet említtem, amelynek magyarországi ülészaka Miskolcon, 2007 márciusában zajlott. Helyi vonatkozású a 2006. december 21-i hír, amely szerint „új polgármestert választottak Szegeden”, Rapi László személyében, aki az Eötvös József Gimnázium tanulója. A hír üzenetértékű, mert kifejezi, hogy a városi oktatáspolitikai támogatja a demokratizálódási folyamatot. Mintaértékű, hogy a diákönkormányzat területébe minden iskola delegál képviselőket.

Európai polgári szerepekre való felkészítés új elemei

Kiváló társadalom- és természettudósok alkotta szakértői bizottság fogalmazta meg mindazokat az elméleti és gyakorlati *irányelveket*, amelyek alapján a demokráciára nevelés, az európai polgári szerepekre való felkészítés megvalósítható az oktatásban. Bernard Crick tanulmánya alapján ezek az alapelvek a kiegyensúlyozottság és átfogó komprehenzív jelleg, a koherencia, a kontinuitás és progresszió (előmenetel), a relevancia – fenntarthatóság, a minőség, az esélyadás és a tanulók bevonása.

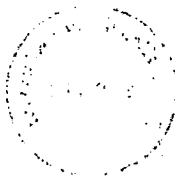
A szerző nyomán a demokráciára nevelés pillérei a társadalmi és morális felelősségvállalás, a közösséget való felelősségvállalás és a politikai jártasság. A három pillérre épülnek a nevelés komponensei, a társadalmi és morális felelősség, a közösségi részvétel, a politikai tájékozottság és jártasság. Az eredményességben döntő kérdés a *viselkedésminta*. A tanulási folyamatban a szakértők szorgalmazták az egész iskolát bekapcsolni, pedagógiai és projekt alapú megközelítéseket (Bernard Crick, 1998).

Cél, hogy fejlődjön a fiatalok civil, politikai és társadalmi tudatossága és kompetenciája Európában, hogy a helyi, a regionális, területi, nemzeti és európai társadalom aktív szereplőivé válhassanak. Az európai polgári szerepekre való felkészítés súlypontjai az értékek mentén szerveződnek. Értékek a demokrácia, a jogállam tisztelete, az erőszakmentesség és béke, a szabadság, a „minden ember egyenlő” eszme, az emberi jogok, a szolidaritás, a pluralizmus, a felelősségteljes környezettudatosság, az önmagunk és embertársaink valódi tisztelete, a fenntartható emberi fejlődés; a kölcsönös egymásrataltság. Ezekre az értékekre épül az ismeretek, a készségek és az attitűdök fejlesztése (Peter Merry, 2003, szerk. 65–67. o.).

Az európai polgári szerepekre való felkészítés új elemei, perspektívái közül az első az *élethosszig tartó tanulás* és a társadalmi integráció kérdésének a felerősödése, amely erősen kapcsolódik a társadalmi kohézió és a társadalmi befogadás kérdéseire. A második elem az, hogy a demokráciára nevelés egyfajta *innovációs* tényezővé válik. A harmadik új elem a *kompetencia alapú gondolkodás*. Az Európa Tanács ajánlásai is felsorolnak konkrét polgári kompetenciákat. A negyedik új elem a *komplex társadalmi problémamegoldás*. Az új elemek felértékelődnek, mert összhangban állnak az időszzerű oktatáspolitikai célokkal (Halász, 2005).

Az új elemek közül a kompetencia alapú gondolkodást emelem ki, és ráirányítom a figyelmet arra, hogy a pedagógusképzésben *kompetenciaelválasztás a hallgatók állampolgárra nevelésének elősegítése*, hogy ugyanezt a folyamatot tudják ösztönözni majdani tanítványaik nevelésekor. A bolognai képzési folyamatra való áttérés jogszabályi környezetében szerepel a kompetencia alapú képzés, és kimenetként, az általános követelményekben meghatározott kompetenciák megléte. A tanulmányi területek között az ismeretek kialakítása mellett megjelent a képességek és a személyiségfejlesztésének igénye is. A gyakorlati képzés súlya megnőtt, változatos formáinak alkalmazására nyílt lehetőség (Falus, 2005).

Az állampolgári kompetenciák fejlesztésének jelentőségét nyomatékosítja, hogy Barbara Fratzek-Rudnicka és Judith Tomey-Purta kutatási eredményei szerint a demokrácia alakításában való szerepvállalás szükségszerűen a kompetenciák kialakulásával és fejlődésével áll összefüggésben (2003). Következésképpen a kulskompetenciákat olyan fontos erőforrásoknak kell tekinteni, amelyek az egyént képessé teszik a demokratikus folyamatokban való részvétellel.

Más kutatási eredmények tükrében is sürgető a kompetencia alapú képzés. Az állampolgári nevelésben részt vevő tanárok nagy része Magyarországon egyetért abban, hogy a tanításban az ismeretátadás dominál (71%), és hogy meg kellene fordítani az arányokat a kritikai gondolkodás (39%) és a *részvételi képességek* (23%) fejlesztése, valamint az értéktanítás (28%) javára. A többi kelet-európai országhoz hasonlóan a hazai diákok is úgy látják, hogy az iskolai oktatást kevésbé nyitott légkör jellemzi. Az emberjogi és politikai ifjúsági szervezetekben való részvétel igen alacsony (3% és 4%), (Mátrai, 2002).

Pedagógiai kutatókat foglalkoztat az a kérdés, hogy milyen feltételek mellett lehetnek sikeresek a demokratikus gondolkodást fejlesztő programok. A megfontolásra ajánlott feltételek között szerepel az alapvetően demokratikus társadalmi közeg, amely támogatja a demokratikus gondolkodás fejlesztésével foglalkozó kutatásokat, és az iskolai nevelést. Kíváncsok, hogy politikusok, közoktatás-politikusok, és a laikus közvélemény is fontosnak tartsa, hogy ezekkel a kérdésekkel foglalkozzon. Sokat segít, ha a tanárok alapos pszichológiai, szociálpszichológiai képzést kapnak, hogy elmélyülten és differenciálón tudjanak a demokratikus gondolkodás éppen aktuális kérdéseivel foglalkozni (Csapó, 2000; 2004ab).

Új irányok – új műhelyek

Az Új Magyarország Fejlesztési Terv is foglalkozik a kérdéssel, amelynek két fontos célja a foglalkoztatás bővítése és a tartós gazdasági növekedés feltételeinek megteremtése. A célok megvalósulását, a társadalom megújulását több operatív program segíti. A társadalmi megújulás prioritási tengely alatt tervezett indikatív művelési típusok együttes célja a *társadalmi kohézió erősítése* és a *közösségek fejlesztése*. Kulcsszavak: aktív és öntudatos állampolgárok, állampolgári közösségi aktivitás, információs és képzési rendszerek, támogató szolgáltatások.

„A helyi közösségek és a civil társadalom fejlesztése: aktív állampolgári magatartás ösztönzése, társadalmi szolidaritás erősítése” elnevezésű intézkedés keretében több konstrukció ad lehetőséget pénzügyi támogatás elnyerésére. A támogatott tevékenységek célja az emberek és közösségeik társadalmi és kulturális tökéjének növelése, az állampolgári részvétel és aktivitás fejlesztése. Olyan területek kerülnek középpontba, amelyek hozzájárulnak a társadalmi folyamatokból, lehetőségekből való *kirekesztődés csökkentéséhez*, és ezáltal a *foglalkoztathatóság* és a *munkaerőpiaci integráció* távlati céljához.

Várt eredmény a magyar közösségi aktivitás fokozódása az Európai Unió belüli, az aktivitások becsatlakoztatása, uniós állampolgárság tudat kialakulása, és a részvétel erősödése. Várható kezdeményezettek a felsőoktatási, a közoktatási és kulturális intézmények, önkormányzatok, kistérségek regionális képviselői, civil szervezetek.

A „SZTE JGYPK Tudományos és Művészeti Műhelyei 2007” című, „Új utakon a pedagógusképző kar” alcímű konferencián azok a műhelyek mutatkoznak be, amelyek az új utakat, megújult kutatási és képzési programokat, új eredményeket reprezentálják. A kar újonnan megalakult tudományos műhelye az „Interdiszciplináris műhely az állampolgári nevelés szolgálatában”. A karon a műhely megalakulásának komoly előzményei vannak. Terveiben szerepel, hogy komplex szakmai programmal hozzájárul az európai léptékű állampolgári magatartásformák kialakításához, olyan kutatási és képzési projekt megvalósítását kezdeményezi, amely komplex társadalmi problémák megoldásához járul hozzá.

Az előzmények több mint egy évtizedre nyúlnak vissza. Az akkor még Juhász Gyula Tanárképző Főiskola 1993-ban, a tanárképzésben elsőként adaptálta a nemzetközi Alternative to Violence Project-et. A projekt célja a demokratizálódási folyamatok serkentése volt. A témában hamarosan sor került a főiskola kezdeményezte első magyar konferencia megszervezésére, és az eredmények széles körű terjesztésére. A sikeres adaptációt belső fejlesztésű projekt megvalósítása követte „Együttműködés tanulása” címmel. A projekt modell értékű mintát nyújtott tantestületeknek, közösségeknek, csoportoknak, hogy az emberek hogyan működhetnek sikeresebben együtt a napi életben. Tanórák és tanórai kereteken kívül zajló tréningprogramok szervezésével és vezetésével a kar a szemléleti merevség oldását, és a demokratikus attitűdök fejlesztését vállalta fel (Farkas, 1997; 1998; 2005b).

A főiskola oktatói 2004-ben bekapcsolódtak az Európa Tanács által támogatott, Magyarországon először megszervezett *Emberi jogi nevelés – képzők képzése* programba. A kiképzett tanárok a következő évben kísérleti kurzusokat szerveztek. Rövidesen megkezdődtek az attitűdvizsgálatok a tantárgyak tanulásakor. Az eredmények rangos konferenciákon kerültek bemutatásra (Farkas, 2005c; Farkas és Czédliné, 2006; Farkas, 2006).

A legfőbb pontjaiban ismertetett háttérre alapozottan a kar 2007-ben alakította meg az interdiszciplináris műhelyét. A műhely a tudományos kutatás eszközeivel és lehetőségeivel olyan társadalmi megújulási folyamatot ösztönöz, amely vertikálisan és horizontálisan hozzájárul az Európai Unió keretek között értelmezhető aktív állampolgári részvétel fejlesztéséhez, a részvételi demokrácia erősítéséhez, az Európai Unió és tagállamai, benne a magyar társadalom demokratikus működésének stabilizálásához és fejlődéséhez.

A nevelés-, a pszichológia-, a jog-, a társadalomtudományok művelőiből álló kutatóközösség az állampolgári nevelés témában a nemzetközi és hazai kutatási eredményeket rendszerezi, kutatásokat szervez, a kutatási eredményeket fejlesztőprogramokba integrálja, és elsőként a dél-alföldi régióban kezdeményezi azok lebonyolítását. A Dél-alföldi E-demokrácia Központ létrehozásával és működtetésével hozzájárul az Új Magyarország Fejlesztési Terv Társadalmi Megújulás Operatív Programjának megvalósulásához, elősegíti a helyi demokratizálódási folyamatokat, erősíti a helyi társadalmi befogadást és a közösségi részvételt.

A műhely munkájának eredményei várhatóan több szinten hasznosulnak. Karon belül az állampolgári nevelés területen keresztntantervi megoldások kidolgozásával és érvényesítésével hozzájárulnak a pedagógusképzés kompetencia alapú képzési és kimeneti követelményeinek teljesüléséhez. Segítik az európai polgári szerepekre való felkészítés súlypontjaiban szereplő értékek megvalósulását képzési tematikák, segédletek kidolgozásával. Karon kívül több szektorban ösztönözni fogja a szemléletváltozást tapasztalatcsere, képzések, rendezvények szervezésével, tájékoztató, népszerűsítő és cselekvésre ösztönző anyagok terjesztésével.

Zárszó

A pedagógusképző kar tradicionálisan meghatározó szerepet játszik az értelmiség nevelésében. Ebben az előadásban a kar széleskörű társadalomformáló tevékenységei közül egy szűk, ám annál komplexebb területet mutattam be, amely az aktív európai polgár eszményképének megvalósítására irányul. A kar ez irányú feladatának teljesítésével az európai felsőoktatási térségben zajló tendenciákat támogatja; nemzetközi és hazai szakmai hálózatok munkáját gazdagítja; hallgatóit az újonnan megjelenő kompetencia elvárás jegyében felkészíti arra, hogy az Európai Unió adta lehetőségekkel éljen tudjanak.

A dél-alföldi tanárképzés 134 éve folytonosan megújult. A zárszó közeledtével felmerül a kérdés, ha a konferencia alcímével – Új utakon a pedagógusképző kar – asszociálunk, hogy a bemutatott területen hogyan foglalhatjuk össze az aktuálisan új törekvést, az új utat. – Az újszerűséget az adja, hogy az átalakult képzési formában a kar az intézményen belüli, és a karok közötti kooperációval, a különböző tudományágak sajátos lehetőségeinek integrálásával, egymást támogató hatásának kihasználásával teljesíti az éppen aktuális társadalomformáló feladatait.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bernard Crick (1998): *Európai dimenzió a társadalomtudományok oktatásában*. Európai dimenzió az európai társadalomtudományos diszciplinák oktatásában I. Összeállította a www.oki.hu számára Zarándy Zoltán.
- Csapó Benő (2000): Az oktatás és a nevelés egysége a demokratikus gondolkodás fejlesztésében. *Új Pedagógiai Szemle*. 50. 2. sz. 24–34.
- Csapó Benő (2004a): A demokratikus gondolkodás kognitív aspektusai. In: Csapó Benő: *Tudás és iskola*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest. 197–223.
- Csapó Benő (2004b): Az iskolai osztályok közötti különbségek és az oktatási rendszer demokratizálása. In: Csapó Benő: *Tudás és iskola*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest. 225–241.
- Falus Iván (2005): Képesítési követelmények – kompetenciák – szterderdek. *Pedagógusképzés*, 3. 1. sz. 5–16.
- Farkas Olga (1997): *Szemléletváltás. Szakemberek az örömtelibb mindennapokért*. APC Stúdió, Gyula.
- Farkas Olga (1998): *Szemléletformáló. Az együttműködés tanulása*. APC Stúdió, Gyula.
- Farkas Olga (2005a): Emberi jogi nevelés Magyarországon. *Kompasz* – emberi jogi nevelési képzők képzése. Módszertani Közlemények. 45. 3. sz. 134–139.
- Farkas Olga (2005b): *Demokráciára nevelés. Tréningek tanároknak és diákoknak*. Chro Kft. Szeged.
- Farkas Olga (2005c): Attitűdváltozások az életminőség és emberi jogok tantárgyat tanuló tanár szakosok körében. Poszterbemutató. V. Országos Neveléstudományi Konferencia. Közoktatás – pedagógusképzés – neveléstudomány. Budapest, október 6–8.
- Farkas Olga (2006): *Demokráciára nevelés elmélete és gyakorlata a szegedi tanárképzésben*. Elhangzott: A kultúráközvetítés elmélete és gyakorlata. Nemzetközi tudományos konferencia. Szeged, 2006. március 6–8.

- Farkas Olga és Czedliné Bárkány Éva (2006): A demokrácia tanulása. Elhangzott: VI. Országos Neveléstudományi Konferencia. Tanul a társadalom. Budapest, 2006. október 26–28.
- Francois Audigier (2000): *Demokratikus állampolgárrá nevelés projekt. Demokratikus állampolgárrá nevelés alapfogalmak és alapkészségek*. Kulturális Együttműködés Tanácsa, Strasbourg.
- Halász Gábor (2005): *Demokráciára és aktív állampolgárságra nevelés a 21. században*. Elhangzott: Demokrácia – tanuljuk és éljük meg! Mit jelent ma európai polgárnak lenni? című konferencián, Budapesten, 2005. április 25-én.
- Karen O'Shea (2003): *Demokratikus Állampolgárrá nevelés 2001–2004. Értsünk, hogy jobban megértsük egymást! A demokratikus állampolgárrá nevelésben használatos kifejezések glosszáriuma*. Education for Democratic Citizenship, Strasbourg.
- Mátrai Zsuzsa (2002): *IEA Civic Education nemzetközi projekt. Kutatási záró-beszámoló*. Kézirat. Kiss Árpád Országos Közoktatási Szolgáltató Intézmény Értékelési Központ.
- Peter Merry: A részvétel alapú pedagógiai megközelítés. In: Peter Merry (2006, szerk.): *Nemzetközi és nemzeti csoportokban használható T-kit az európai polgári szerepekről*. Európa Tanács és Európai Bizottság, Mobilitás Európai Fejlesztési Igazgatóság, Budapest.

OLGA FARKAS

Encouraging European Union citizenship behaviour in the light of the New Hungarian Development Plan (NHDP)

One of the new competency requirements in teacher-training is to help students become active citizens. This study shows that the faculty of teacher-training performs this task by developing a new workshop. This interdisciplinary workshop is a group of researchers made up of representatives of different fields of science, whose goal is to encourage European Union citizenship behaviour. I will point out national and international tendencies, as well as new perspectives. Among the tasks of the complex process of democratisation, I will emphasise those issues, related to our faculty, which go beyond teacher trainees' citizenship competency development and also help to achieve the goals set by the NHDP's Social Renewal Operational Programme.